

ตอนที่ 2
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยอยุธยา

HI 322

59

HI 322

59

บทที่ 1

อุดมการณ์ในการปกครองและบุคคลในสังคม

1.1 อุดมการณ์ในการปกครอง

ประวัติศาสตร์ทางการเมืองและการปกครองของชาวไทยในยุคนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงคือ เริ่มแปรรูปจากการปกครองในสมัยสุโขทัยซึ่งเป็นแบบบิดาปกครองบุตร มาเป็นแบบเอกราธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนี้เพราะไทยทางใต้อยู่ใกล้ชิดกับขอม จึงนิยมรับลัทธิธรรมเนียมเทวราชาของขอมมาใช้ ขอมนั้นยึดคติตามแบบอินเดียอีกต่อหนึ่ง คือ ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพต่างจากประชาชนสามัญ¹

นอกจากนี้ ไทยยังได้รับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาจากมอญ ซึ่งมอญได้มาจากตำรา มนุธรรมศาสตร์ของอินเดียอีกทอดหนึ่ง ในคัมภีร์นี้ยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นเทวราชาเช่นเดียวกัน ถือตามคติพราหมณ์ที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเทียบเท่าพระศิวะหรือพระวิษณุ ดังปรากฏในพิธีใหญ่ ๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในพิธีนี้พราหมณ์สาธยายมนต์อัญเชิญพระเป็นเจ้าให้ลงมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ ต่อมากัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่นำมาใช้นั้น ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปจนลักษณะที่เป็นไปทางศาสนาพราหมณ์ลางเลือนเสียหมด และกลายเป็นคัมภีร์กฎหมายฝ่ายพุทธศาสนา²

อำนาจการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว ทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตของประชาชนและเจ้าแผ่นดินด้วย ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ซึ่งประกาศใช้ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เมื่อพ.ศ.1903 กล่าวว่า “ที่ในแว่นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายเป็นผู้เข้าแผ่นดินอยู่จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้”³

สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตของประชาชนและเจ้าแผ่นดิน พระองค์ยังทรงยึดหลักธรรมบางประการไว้ปฏิบัติเป็นราชจริยวัตร เกิดคตินิยม

ตามแบบฉบับของอินเดียที่จะให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมิกราช เช่น พระเจ้ามหาสมมตราช
ที่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ยกเป็นอุทาหรณ์⁴

พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาทรงมีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น ไม่มีบท
กฎหมายอันใดที่จะจำกัดพระราชอำนาจของพระองค์ จึงอาจจะไม่ทรงปฏิบัติตามพระราชธรรม
ต่าง ๆ เหล่านี้ได้ การละเมิดนั้นย่อมเป็นผลเสื่อมเสียพระเกียรติของพระองค์เอง แต่การที่พระมหาก
ษัตริย์โดยทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา นับว่ามีผลสะท้อนต่อการ
ปกครองไม่น้อย กล่าวคือทำให้พระองค์ทรงมีพระทัยเมตตา ทรงทำทาน รักษาศีล พระมหากษัตริย์
ทุกพระองค์ทรงยึดมั่นในพระราชธรรมเป็นอย่างดี ประพฤติพระองค์ในทางที่สมควรและยุติธรรม
จะมีบ้างก็บางพระองค์เท่านั้นมีทรงหย่อนพระราชธรรมไปบ้างเป็นบางประการ⁵

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเทวราชาแล้ว ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับประชาชน
ตามหลักการปกครองลูกก็หมดสิ้นไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน
กลายเป็นแบบเทพเจ้ากับมนุษย์ ซึ่งมนุษย์จะต้องมีความยำเกรงและดรันคร้ามและปฏิบัติตาม
โองการของเทพเจ้า ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด และจะแยกพระองค์
เองออกจากกลุ่มชน พระมหากษัตริย์จะประทับส่วนใหญ่อยู่ในพระราชวัง ไม่เสด็จออกในที่
สาธารณะบ่อยครั้งนัก และเมื่อเวลาเสด็จออกประชาชนก็มีอาจมองดูพระมหากษัตริย์ได้ แต่จะ
ต้องปิดประตูหน้าต่างบ้านเรือนให้หมดสิ้น ถ้าหลบหลีกไม่ทันก็ต้องหมอบลงกับพื้นดิน และ
ก้มหน้าลงดูดิน ผู้ใดบังอาจแหงนหน้าขึ้นมองพระมหากษัตริย์จะถูกทหารองครักษ์ยิงธนูหรือ
กระสุนปืนใส่ลูกตาทันที⁶

พระมหากษัตริย์ทรงถือว่าพระองค์เป็นเจ้าของชีวิตของประชาชนและเป็นเจ้าของแผ่นดิน
ทั้งหมด ประชาชนมีหน้าที่ให้แรงงานถวายต่อพระมหากษัตริย์ตามกำหนดเวลา ความสัมพันธ์
ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนจึงห่างเหินไปอย่างมาก พระมหากษัตริย์จะทรงทราบ
เกี่ยวกับความเป็นอยู่ของราษฎรโดยผ่านเจ้านายหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ และในบางครั้งโดยทาง
ฎีกาที่ราษฎรร้องเรียนขึ้นมา แต่เหตุการณ์เช่นนี้มิได้ปรากฏบ่อยนัก ความสัมพันธ์ในลักษณะ
เช่นนี้ นักวิชาการบางคนเรียกว่า เป็นความสัมพันธ์แบบเจ้า-ข้า หรือ นาย-บ่าว⁷

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนจะเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่กระนั้น
ก็ตามพระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงยกเลิกหลักการปกครองแบบเดิม คือ แบบพ่อกับลูกเสียทั้งหมด
พระองค์ยังคงให้สิทธิ์แก่ประชาชนในการร้องทุกข์และยังถือว่า พระมหากษัตริย์ยังมีหน้าที่
บำบัดทุกข์บำรุงสุขต่อประชาชนต่อไป แต่ในการร้องทุกข์นี้ในการปฏิบัติจริง ๆ ราษฎรมีอาจ

ทำได้อย่างเสรีอย่างแต่ก่อน เพราะการเสนอเรื่องร้องทุกข์ ราษฎรจะต้องทำเป็นขั้นตอน โดยผ่าน เจ้านายและขุนนางที่เป็นผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้น และกว่าจะถึงพระมหากษัตริย์เรื่องก็อาจถูก เก็บเสียกลางทาง หากว่าการร้องทุกข์นั้นจะมีผลกระทบกระเทือนต่อเจ้านายและขุนนางเข้า⁸

1.2 บุคคลต่าง ๆ ในสังคม

การศึกษาเศรษฐกิจของอยุธยาเป็นไปในทำนองเดียวกับสุโขทัย เพราะเป็นเรื่องการทำมาหากินของราษฎรไทยในอีกยุคหนึ่งของประวัติศาสตร์คือ ยุคอยุธยาเป็นราชธานี ฉะนั้นจึงควรรู้จักบุคคลในสังคมไทยอย่างสังเขปเสียก่อน

สังคมไทยในยุคนี้ แบ่งออกเป็นหลายชั้น มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นยอดสุดของสังคม ถัดลงมาได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ คือราษฎรส่วนใหญ่และทาส

เจ้านาย คือ ผู้ที่สืบเชื้อสายจากพระมหากษัตริย์ หรือที่เรียกว่าพระราชวงศ์ หน้าที่ของเจ้านายโดยทั่ว ๆ ไป มีหน้าที่ช่วยพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง ในระยะแรกช่วยปกครองบ้านเมือง และต่อมาปกครองกรม ซึ่งประกอบด้วยไพร่จำนวนหนึ่ง เจ้านายมีหน้าที่ดูแลบังคับบัญชาไพร่เหล่านี้ ในยามสงครามเจ้านายมีหน้าที่ช่วยพระมหากษัตริย์ทำการรบพุ่ง ในการปกครองบ้านเมืองเจ้านายมีอำนาจในการบังคับบัญชาความเป็นไปต่าง ๆ ในเมือง และเก็บผลประโยชน์จากภาษีอากรในเมืองที่ได้รับมอบหมายให้ไปปกครองได้ ในการปกครองกรม กรมของเจ้านายโดยทั่ว ๆ ไป ไม่มีอำนาจในการปกครองอย่างไร มีขึ้นเพื่อให้เป็นเกียรติยศและแหล่งรายได้ของเจ้านาย กำลังในกรมของเจ้านายเป็นไพร่สม ซึ่งเป็นไพร่ส่วนตัวของเจ้านาย มีหน้าที่มาทำงานให้เจ้านายตามคำสั่งโดยไม่ต้องไปทำงานของหลวงอื่น ๆ อำนาจของเจ้านายจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับไพร่สมในสังกัด และเจ้านายจะมีไพร่สมได้เท่าใดขึ้นอยู่กับศักดินาของเจ้านายนั้นด้วย⁹

ข้อที่น่าสังเกตสำหรับเจ้านาย คือ มีอภิสิทธิ์เหนือสามัญชนอยู่หลายประการ เช่น เจ้านายจะไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ที่ดินของเจ้านายและขุนนางไม่ถูกเก็บภาษี จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้เจ้านายยังมีรายได้จากเงินเบี้ยหวัดที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้เป็นรายปี เจ้านายที่ได้ทรงกรมจะมีรายได้จากบรรณาการต่าง ๆ ที่ไพร่ในสังกัดจะนำมาให้ หรือได้จากผลิตผลในที่ดิน หรือการค้าที่ใช้แรงงานไพร่

ขุนนาง คือผู้ที่มีกำเนิดมาจากสามัญชน แต่ได้ถวายตัวเข้ารับราชการกับพระมหากษัตริย์

จนได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ให้มียศ ตำแหน่ง และศักดินาสถตามลำดับในสมัยอยุธยา ต้องได้รับแต่งตั้งให้มีศักดินาสถ 400 ไร่ จึงจะได้รับการยกย่องว่าเป็นขุนนาง

ขุนนางมีหน้าที่ช่วยพระมหากษัตริย์ในการดูแลบังคับบัญชากรมกองต่าง ๆ ตลอดจนไพร่พลประจำกองนั้น ๆ ไพร่พลเหล่านั้นเป็นไพร่หลวง ซึ่งเป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์ แต่ทรงมอบหมายให้ขุนนางช่วยดูแล ขุนนางอาจมีไพร่ส่วนตัวได้ที่เรียกว่าไพร่สม และสามารถให้ไพร่เหล่านั้นทำงานส่วนตัวของขุนนางได้ ฉะนั้นขุนนางจึงมีหน้าที่ดูแลทั้งไพร่หลวงและไพร่สม แต่ส่วนใหญ่แล้วไพร่ในสังกัดขุนนางจะเป็นไพร่หลวง ในยามสงครามขุนนางจะมีหน้าที่ไปรบตามที่ได้รับคำสั่ง ขุนนางจะต้องเกณฑ์ไพร่พลในสังกัดกรมกองไปเข้ากองทัพให้ครบตามจำนวนที่กำหนด

ขุนนางมีอภิสิทธิ์ คือ ไม่ต้องเสียภาษีและไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน และสิทธิ์นี้ครอบคลุมไปถึงลูกหลานว่านเครือด้วย อย่างไรก็ตามขุนนางก็ไม่มีเงินเดือนประจำ แต่มีรายได้ส่วนหนึ่งมาจากการทำงานในหน้าที่ ถ้ากรมกองใดงานในหน้าที่อำนวยประโยชน์ให้มีรายได้ก็จะได้รับส่วนแบ่งไปเช่นจากการเก็บภาษีอากร ค่าธรรมเนียม การติดต่อค้าขายกับต่างชาติ รายได้นี้พระมหากษัตริย์ทรงอนุญาตให้ขุนนางเก็บรายได้ส่วนหนึ่งไว้แบ่ง จ่าย เติลยกันเองในกรมอีกส่วนหนึ่งให้เอาเข้าพระคลังหลวง¹⁰ เกี่ยวกับรายได้นี้ขุนนางยังได้เบียดหัวัดเป็นประจำปีจากพระมหากษัตริย์อีกด้วย เบียดหัวัดนี้มีใช้เงินเดือน แต่เป็นเงินรางวัล สูดแล้วแต่ความดีความชอบรายได้สำคัญอีกทางหนึ่งของขุนนาง คือของบรรณาการต่าง ๆ ที่ไพร่ในสังกัดนำมาให้ และผลผลิตในที่ดินที่ใช้แรงงานไพร่สม

ไพร่ หรือสามัญชน ราษฎรไทยส่วนใหญ่เรียกว่าไพร่ วิธีชีวิตของไพร่หรือสามัญชนในสมัยนี้ต้องอยู่ภายใต้ระบบการปกครองและควบคุมแรงงานซึ่งเรียกว่า “ระบบไพร่” กล่าวคือไพร่หรือสามัญชนทุกคนเมื่ออายุถึงกำหนดจะต้องขึ้นทะเบียนอยู่ใต้สังกัดมูลนาย ซึ่งได้แก่เจ้านายหรือขุนนาง หรือผู้อยู่ใต้สังกัดพระมหากษัตริย์ และพระองค์จะโปรดให้ขุนนางดูแลปกครองอีกทีหนึ่ง ไพร่ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนดังกล่าว ถ้าใครขัดขืนไม่ขึ้นทะเบียนจะได้รับโทษและไม่ได้รับความคุ้มครองจากกฎหมาย เช่น ไม่มีสิทธิ์ในที่ดิน ไม่มีสิทธิ์ได้รับความยุติธรรมทางศาล เมื่อขึ้นทะเบียนแล้วเรียกว่า เป็นไพร่ หรือ เลก หรือ เลข มูลนายก็จะคอยควบคุมดูแล เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานไพร่ เช่น ในการสงครามและการก่อสร้าง มูลนายจะได้เกณฑ์ไพร่ในสังกัดให้เข้ามาทำงานได้ ราษฎรสามัญชนนี้ถูกแบ่งเป็น 3 พวกใหญ่ ๆ คือ

ไพร่สม ทำงานส่วนตัวของเจ้านาย และขุนนาง

ไพร่หลวง ต้องทำงานราชการ

ไพร่ส่วย เป็นไพร่ที่ส่งส่วยแทนทำราชการ ส่วยได้แก่ผลผลิตในท้องถิ่นที่ตนหามาได้ ผู้ส่งส่วยซึ่งอาจจะเป็นไพร่หลวงหรือไพร่สมก็ได้ แต่ส่วนใหญ่เป็นพวกไพร่หลวง

ราษฎรอีกกลุ่มหนึ่งคือ **ทาส** หมายถึงราษฎรส่วนใหญ่อีกกลุ่มของประเทศ ทาสในสมัยอยุธยาถึง 7 ประเภทด้วยกัน คือ¹¹

1. **ทาสที่ไถ่ (ซื้อ)** มาด้วยทรัพย์ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ทาสสินไถ่** ทาสประเภทนี้ ยังแยกออกไปอีก คือ

- 1.1 ทาสไถ่มิได้ขาดค่า หรือเรียกว่า **ทาสขายฝาก**
- 1.2 ทาสไถ่ขาดค่า หรือ**ทาสขายขาด**
- 1.3 ทาสไถ่มิได้ใช้

2. **ถูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย หรือทาสในเรือนเบี้ย**

3. ทาสได้มาแต่บิดามารดา
4. ทาสที่มีผู้ยกให้
5. ทาสที่ได้มาเนื่องจากนายเงินไปช่วยให้ผู้นั้นพ้นโทษปรับ
6. ทาสอันได้เลี้ยงไว้ในเวลาชั่วยากหมากแพง
7. ทาสเชลย

นอกจากนี้ยังมีทาสขุดดอกและฆ่าพระอาราม ทาสในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่เป็นไปในเรื่องของการเป็นทาสหนี้สินกัน ทาสไม่มีอิสรภาพในตนเอง และต้องอยู่ใต้อำนาจการควบคุมของนายเงิน ทาสทำงานตามที่นายเงินสั่ง ดังนั้นทาสจึงเป็นแรงงานได้เต็มทีของนายเงินที่จะให้ไปทำนา ทำการค้า ไปขายของต่างเมือง ฯลฯ หรือแม้แต่ไปรับโทษแทนนายเงินก็ได้

บทสรุป

สภาพการปกครองของไทยในสมัยอยุธยาเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยสุโขทัย กล่าวคือเป็นแบบเอกราชปไตย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพต่างจากประชาชนสามัญ พระมหากษัตริย์เป็นทั้งเจ้าชีวิตของประชาชนและเจ้าแผ่นดิน มีพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น แต่การที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงทำให้พระองค์มีพระทัยเมตตา ทรงทำทานรักษาศีล และยึดมั่นในธรรมะ จึงมีพระราชจริยวัตรที่สมควรและยุติธรรม การที่สภาพการปกครองเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ทำให้พระองค์ต้องแยกออกจากกลุ่มชน มักประทับอยู่แต่ในพระราชวัง ราษฎรจะมองพระมหากษัตริย์ไม่ได้ ส่วนราษฎรก็ต้องให้แรงงานถวายต่อกษัตริย์ตามกำหนดเวลา ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนจึงห่างเหินกันมาก

ในสภาพของสังคมมีชนหลายชั้น ชั้นสุดท้ายคือพระมหากษัตริย์ รองลงมาคือ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่และทาส

คำถามท้ายบท

1. สภาพการปกครองในสมัยอยุธยามีลักษณะเช่นไร
2. ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนเป็นอย่างไร
3. ชั้นเจ้านาย และขุนนาง มีหน้าที่ประการใดบ้าง
4. ท่านรู้จัก “ไพร่” ดีเพียงใด จงอธิบาย
5. “ทาส” มีกี่ประเภท ได้แก่อะไรบ้าง

เชิงอรรถ

1. รong ศยามานนท์, ดำเนิน เลขะกุล และวิลาสวงค์ นพรัตน์, *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา* (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 18.
2. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
3. “พระอัยการเบ็ดเสร็จ”, *กฎหมายตราสามดวง*, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 3. หน้า 115.
4. รong ศยามานนท์ และผู้อื่น, เรื่องเดิม, หน้า 18.
5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.
6. วิไลเลขา ถาวรธนสาร, “การปกครองในสมัยอยุธยา” *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย* (พระนคร : กิ่งจันทน์การพิมพ์, 2528), หน้า 99.
7. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
8. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
9. วิไลเลขา ถาวรธนสาร, “สังคมไทยในสมัยอยุธยา”, เรื่องเดิม, หน้า 326.
10. เรื่องเดียวกัน, หน้า 436.
11. “พระไอยการทาช”, มาตรา 1, *กฎหมายตราสามดวง*, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), เล่ม 2, หน้า 287-8.